

OVE STRID, *Über Sprache und Stil des Periegeten Pausanias*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia graeca Upsaliensia 9, Editor Jonas Palm, Uppsala 1976. Distr. Almqvist & Wiksell International Stockholm, σελ. 116.

Ἀποτελεῖ τραγικὸν σύμπτωμα τῆς ἐποχῆς μας ἄξιον νὰ ἀπασχολήσῃ τοὺς ψυχαναλυτὰς τοῦ μέλλοντος, ὅτι ἐδῶ, εἰς τὸν τόπον ὅπου οἱ θεοὶ ἀναστρεφόμενοι μετὰ τῶν παλαιῶν μας προγόνων τοὺς ἐνέπνευσαν καὶ τοὺς καθωδήγησαν νὰ κατασκευάσουν τὴν λεωφόρον τοῦ πνεύματος, τὴν ὁποίαν οἱ ἐκ τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως ἀναγεννηθέντες Εὐρωπαῖοι μετεσκεύασαν εἰς λεωφόρον τοῦ σημερινοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ, ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα σήμερον δὲν στέλλει πλέον ζωογόνους τὰς ἀκτῖνάς του ὁ Φοῖβος, ἀλλὰ ὁμίχλη πυκνὴ κατακαλύπτει τὸν ὀρίζοντα τῶν ὑπευθύνων τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, οἱ ὅποιοι ἐξώρισαν τὰς Μούσας καὶ τὰς Χάριτας ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς δράσεώς των.

Βεβαίως καὶ ἄλλοτε εἰς καιροὺς τουρκοκρατίας καὶ ἐκβαρβαρώσεως τοῦ τόπου, αἱ Μοῦσαι εἶχον καταφύγει ἐξω τῆς Ἑλλάδος, οὐδεὶς ἡμῶς ἐφαντάζεται ὅτι καὶ σήμερον εἰς ἐποχὴν εἰρηνικὴν καὶ οἰκονομικῶς ἄνετον θὰ ἐξηναγκάζοτο αἱ θεότῃς τῆς πνευματικῆς δημιουργίας νὰ καταστήσουν ἔδραν των τὰ ἐδάφη μακρινῶν χωρῶν. Καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἀνεῦρον αὐταὶ προσφιλεῖς ἐνδιαιτήματα εἰς τὴν χώραν τῶν ὑπερβορείων. Ἐκεῖ εἰς τὴν Σουηδίαν καλλιεργοῦνται μὲ ἐπιμέλειαν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἐξαιρέτου ἑλληνιστοῦ καὶ φιλέλληνος καθηγητοῦ Ἰωνᾶ Πάλμ τὰ *Studia Graeca Upsaliensia* καὶ ἐκεῖ παρεπιδημεῖ σήμερον

*Λαοῖδας οὗτος τάχ' ἀναξ ἐκάεργος Ἀπόλλων,
Μοῦσαι δ' ἄμφ' αὐτόν, χαρίεις χορὸς, αἶσι κατάρχει.*

Εἰς τὴν ὁμίχλῳδῃ Οὐψάλαν, τὴν ὁποίαν καταυγάζει τὸ φῶς τοῦ Ἀπολλωνίου πνεύματος, εἶδον τὸ φῶς ἐσχάτως δύο ἐργασίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔργα τῶν ἰδικῶν μας πατέρων. Ἡ μία τοῦ Tomas Hägg περὶ τοῦ Φωτίου ὡς μεταβιβαστοῦ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, τὸ 1975, καὶ ἡ ἕτέρα τοῦ Ove Strid περὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους τοῦ Περιηγητοῦ Πausανίου, τὸ 1976. Οἱ Ἕλληνες φιλόλογοι καλοῦνται νὰ ἐκτιμῆσουν τὸν ζῆλον τῶν φωτισμένων λαῶν νὰ μὴ ἐγκαταλείψουν τὴν σπουδὴν τῶν δημιουργῶν ἐκειῶν πού ἐθεμελίωσαν τὸν σημερινὸν πολιτισμὸν ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ νὰ μὴ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὰς πηγὰς τῆς σοφίας των, σοφίας πού εἶναι ὑπερχρονικὴ καὶ ὑψηλῆς ἐμπνεύσεως καὶ φρονηματισμοῦ δημιουργός.

Ὁ Πausανίας, οὗτινος πατρὶς φαίνεται νὰ ἦτο ἡ Μαγνησία, μᾶς προσέφερε τὴν δεκάβιβλον Περιήγησίν του, ἔργον γεωγραφικὸν ἐξιστοροῦν τὴν φύσιν, τὴν ἱστορίαν, τὴν μυθολογίαν καὶ τὰ ἔργα τῆς Τέχνης τὰ ὁποῖα συνήντησεν εἰς τὰ μέρη ἅτινα περιηγήθη. Περὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους τοῦ Πausανίου ἠγέρθησαν ἀμφισβητήσεις. Οἱ φιλόλογοι τῶν τελευταίων αἰώνων ἐδιχάσθησαν. Κατὰ τὸν Βοίχχιον καὶ τὴν ομάδα τὴν συντασσομένην αὐτῷ ὁ Πaus. μιμεῖται μὲν τὸν Ἡρόδοτον καὶ φαίνεται ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Θουκυδίδην, ὅμως τὸ ὕφος του φέρει τὴν σφραγίδα τοῦ λεγομένου Ἀσιανικοῦ ὕφους, ἐκπροσωπούμενου κυρίως ὑπὸ τοῦ συμπολίτου του Ἡγησίου. Ἡ ἀκολουθοῦσα τὸν Blass ὁμάς δὲν βλέπει σχέσιν τοῦ ὕφους τοῦ Πaus. πρὸς τὸ Ἀσιανικόν. Οὕτω ἡ κριτικὴ μένει συγκεχυμένη ἀποδίδουσα εἰς τὸν Πaus. ἐπιδράσεις κλασικισμοῦ, ἀσιανισμοῦ, μίμησιν τοῦ Ἡροδότου καὶ Ἡγησίου ταυτοχρόνως.

Ὁ Ove Strid ἀνέλαβε τὸ ἔργον τῆς ἀποσαφηνίσεως τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους τοῦ Πausανίου, ἵνα καταφανῆ πῶς ὁ Πaus. προσεπάθησεν ἐνσυνειδήτως νὰ ἐκφρασθῇ.

Ὁ συγγραφεὺς προέβη εἰς συστηματικὴν καὶ πλήρη ἀνάλυσιν τοῦ λεκτικοῦ τοῦ Πaus., ὅπως τοῦτο φέρεται εἰς τὰ βιβλία τῆς Περιηγήσεώς του. Συγκεκριμένως ὁ σ. ἐξετάζει ὅλα τὰ συντακτικὰ καὶ ῥητορικὰ σχήματα λέξεως καὶ διανοίας τὰ ὑπάρχοντα εἰς τοὺς λόγους τοῦ Πaus. καὶ ταξινομῶν ἕκαστον κατὰ τὴν συχνότητά του τὸ συγκρίνει μὲ τὴν ἀντίστοιχον συχνότητα 1) εἰς τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδην καὶ τοὺς ἄλλους κλασσικοὺς συγγραφεῖς, 2) εἰς τὸν Πολύβιον, Διόδωρον καὶ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς συγγραφεῖς, 3) εἰς τοὺς Ἀττικιστὰς καὶ τοὺς δευτέρους σοφιστὰς τῆς ἐποχῆς του καὶ 4) εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ Ἀσιανικοῦ ὕφους, Ἡγησίαν, Ἡρακλείδην καὶ τὴν Ἐπιγραφὴν τοῦ Ἀντιόχου.

Ἡ ἐξέτασις αὕτη ἐκτείνεται I. εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς φράσεως 1) ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν ὀρισμένων ἀντωνυμιῶν, μετοχικῶν τύπων ἢ παρενθετικῶν φράσεων εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐπαναληπτικῆς ἀντωνυμίας καὶ τὰς σχετικὰς ποικιλίας ἢ ἀποκλίσεις, 2) ὡς πρὸς τὴν ἀνακύκλησιν καὶ τὴν ψευδαναφορὰν (χρῆσιν τοῦ ῥήματος μετὰ τοῦ δέ), 3) ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καθ' ὅλον καὶ μέρος μὲ ὅλας τὰς ποικιλίας τῆς ἐκάστοτε ἐκφορᾶς, 4) ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν παρενθετικῆς προτάσεως ἀλλοιούσης τὴν σειρὰν τοῦ λόγου καὶ προκαλοῦσης ἀνακολουθίαν ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν περιπτώσεων, 5) ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ ἀσυνδέτου, 6) ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν μετοχικῶν προτάσεων μετ' ἐπιρρημάτος ἐπαναλαμβανουσῶν τὸ νόημα τῆς προτάσεως. II. Εἰς τὴν πλοκὴν τῶν λέξεων, ἥτις θεωρεῖται περίπλοκος καὶ ἐθεωρήθη ὡς προερχομένη δῆθεν ἐξ Ἀσιανικῆς ἐπιδράσεως. Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ὅλου ἔργου καθώρισε τὴν πλοκὴν καθ' ὀρισμένους τύπους. Διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν τύπων τούτων συνέλεξε παραδείγματα ἐκ τοῦ VIII βιβλίου. Εἶτα δὲ ἐκ τῶν λοιπῶν βιβλίων συνέλεξε δι' ἕκαστον τούτων τὰ παραδείγματα διὰ τὴν σύγκρισιν πρὸς τοὺς λοιποὺς συγγραφεῖς καὶ ἀνεύρεσιν συγγενείας ἢ ἐπιδράσεως ἐπὶ τῇ βάσει στατιστικῶν πλέον δεδομένων. Ὁ σ. καθώρισεν 8 τύπους πλοκῆς λέξεων καὶ τούτους πολλάκις συνθέτους μὲ πολλαπλᾶς δι' ἕκαστον ποικιλίας. Ἐνταῦθα καταφαίνεται εἰς ἐκάστην περίπτωσιν στατιστικῶς ἢ συγγένεια ἢ τὸ ἄσχετον πρὸς ἕκαστον συγγραφέα ἢ πρὸς ἐκάστην ὁμάδα τούτων. III. Εἰς τὰ ῥητορικὰ σχήματα. 1) Ὡς πρὸς τὴν ἀναφορὰν, 2) τὸν χιασμόν, 3) τὸν ἀντιθετικὸν παραλληλισμὸν καὶ 4) τὴν λιτότητα. Εἰς ἕκαστον σχῆμα ἀνευρίσκονται αἱ συγγένεια καὶ καθορίζεται ὁ λόγος, δι' ὃν ὁ Πaus. καταφεύγει εἰς τὸ σχῆμα. Γενικῶς φαίνεται ὅτι αἴτιον ἦτο ἡ ἀναζήτησις ἀποκλίσεων καὶ ποικιλιῶν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μονοτονίας τοῦ λόγου, ἀδιαφιλονίκητος ὅμως εἶναι καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου. Εἰς τὸ IV τμήμα τῆς ἐρευνῆς διερευνᾶται 1) Ἡ ἐν τῇ προτάσει θέσις τοῦ ἄρθρου καὶ τοῦ προσδιορισμοῦ εἰς ὅλας τὰς ποικιλίας των μετὰ στατιστικῶν συγκρίσεων πρὸς Ἡρόδοτον, Θουκυδίδην καὶ κλασσικοὺς πεζογράφους καὶ πρὸς τὰ ἱστορικὰ κείμενα καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην, 2) ἡ χρῆσις τοῦ ἀντωνυμικοῦ ἄρθρου, 3) ἡ χρῆσις τοῦ οὐδετέρου ἄρθρου ἐν ἐπιρρηματικαῖς ἐκφράσεσι, 5) αἱ περιφραστικαὶ ἐκφράσεις ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ ποικιλίᾳ καὶ 6) ἡ χρῆσις τοῦ συμπερασματικοῦ ὥστε καὶ ὡς.

Ἡ ἔρευνα ὑπῆρξεν ὄντως ἐξαντλητικῆ, λεπτομερῆς, συστηματικῆ καὶ μεθοδικῆ, διὰ τοῦτο καὶ ἔδωκεν ἀποτελέσματα σαφῆ καὶ πειστικά. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἐξῆς : Ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος τοῦ Πaus. διακρίνονται σαφῶς διὰ τὴν κλασσικὴν των μίμησιν καὶ δὴ τὴν Ἡροδότειον κατὰ πρῶτον λόγον, ἀλλὰ καὶ Θουκυδίδειον. Ἀποκλίσεις τινὲς ὀφείλονται εἰς τὴν ἐπιδιώξιν ποικιλίας τοῦ λόγου. Ἡ ἐπιδιώξις τῆς ποικιλίας, ἥτις εἶναι καὶ κεντρικὸν γνώρισμα τοῦ λόγου τοῦ Πaus., ὀφείλεται εἰς ἐπίδρασιν μᾶλλον τοῦ Θουκυδίδου, ὁ λόγος του ὅμως γενικῶς καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἡροδότου. Ὡς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἀσιανικοῦ ὕφους (μικραὶ ῥυθμικαὶ προτάσεις, κατακεκομμένος λόγος καὶ συμπεράσματα φέροντα μονοτονίαν, ἀσυνῆθεις μεταθέσεις τῶν λέξεων ἐν τῇ προτάσει παρὰ τὴν φυσικὴν σειρὰν των, παρηγήσεις, λογοπαίγνια, μεταφοραὶ καὶ γνῶμαι) δὲν φαίνεται τοῦτο

νά ἀποτελεῖ γνῶρισμα τοῦ λόγου τοῦ Πaus. Καὶ ἂν οὗτος μεταβάλλει τὴν θέσιν τῶν λέξεων ἐν τῇ προτάσει, δὲν τὸ κάμνει χάριν τοῦ ῥυθμοῦ, ὡς οἱ Ἀσιανίζοντες, ἀλλὰ κατὰ κλασσικὸν ζῆλον, ὡς ἐδείχθη στατιστικῶς ἐν τῇ ἐρεύῃ. Ἰδίᾳ ἢ χρῆσις χασμωδίας παρ' αὐτῷ δεικνύει τὴν διαφορὰν του πρὸς τὴν Ἀσιανικὴν χρῆσιν, ὡς καὶ ἡ ἔλλειψις καλλωπισμοῦ τῶν λέξεων καὶ χρήσεως τῶν παρηχητικῶν μέσων, ἡ ἔλλειψις τοῦ πομπώδους καὶ τοῦ περικόσμου ὕφους, καὶ τῶν ἄλλων γνωρισμάτων τοῦ Ἀσιανικοῦ ὕφους.

Ἐκ τῆς ἐρέυνης προέκυψεν ἐπίσης ὅτι ὁ Πaus. οὐδεμίαν ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τοὺς πρωῒτους ἐκπροσώπους τῶν δευτέρων σοφιστῶν, τῶν ἐπηρεασμένων πως ἐκ τοῦ Ἀσιανικοῦ ὕφους (Πολέμων κλπ.). Ὁ Πaus. παρὰ τὴν ἰσχυρὰν μίμησιν τοῦ Ἡροδότου δὲν μένει προσκεκολλημένος εἰς τὸ ὕφος ἐκείνου, ὡς λ. χ. ὁ Ἀρριανὸς εἰς τὰ Ἰνδικά. Τοῦναντίον ὁ Πaus. ἀναπτύσσει ἰδίαν τεχνοτροπίαν λόγου ἀπομακρυνομένην ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον. Αἱ τάσεις τοῦ ὕφους τοῦ Πaus. ὀφείλονται κατὰ τὸν συγγραφέα εἰς τὴν συναίσθησιν ὅτι τὸ τεράστιον γεωγραφικὸν ὕλικόν του διὰ νὰ ἀναγνωσθῇ χωρὶς νὰ προκαλέσῃ ἀνίαν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ὥφειλε νὰ καταστῇ ἔλκυστικὸν κατὰ τὸ ὕφος του μὲ ποικιλίαν περιεχομένου καὶ πρόκλησιν διαφέροντος διὰ λόγου μὴ μονοτόνου. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἀττικισμοῦ, εἰς ἣν ἔζη (Β' μ. Χ. αἰ.), φυσικὸν ἦτο νὰ τὸν ὠθήσῃ πρὸς τοὺς Ἀττικὸς ἱστοριογράφους. Ἐκ τῶν μεγάλων τούτων προτύπων ἐπορίσθη τὴν ποικιλίαν τοῦ λόγου, τὸν ὅποιον ὁ ἴδιος διεμόρφωσε δι' ἀποκλίσεων καὶ ἐπιδιώξεως ποικιλίας. Ὅθεν ὁ Πaus. διεμόρφωσε λόγον ἀτομικόν, ὁμοιάζοντα πρὸς τὸν λόγον τοῦ Ἀρριανοῦ, τοῦ Φιλοστράτου καὶ τοῦ Αἰλιανοῦ. Ὁ λόγος του συνδέεται πρὸς τὰ πρό-Ἰσοκρατικά πρότυπα, δηλ. ἀποφεύγει τὰς καλῶς διηθρωμένους περιόδους, δὲν ἀποφεύγει τὰς ἀνακολουθίας, δὲν τὸν ἐνοχλεῖ ἡ χασμωδία καὶ ἐπιτρέπει τὰς ἰωνικὰς ἐκφράσεις. Εἶναι πιθανὸν ὅτι οὗτος διαμορφῶν οὕτω τὸν λόγον του τὸν ἔκρινεν ὡς κομψὸν καὶ ἀνεπιτήδευτον, ἐνδιαφέροντα δὲ τοὺς ἀναγνώστας τῆς ἐποχῆς του. Ἐπομένως ἡ κρίσις, ὅτι ὁ Πaus. ὡς συγγραφεὺς εὐρίσκειται εἰς χαμηλὴν κλίμακα, εἶναι ἄδικος.

Εἶναι εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τοῦ συγγράμματος τοῦ Ove Strid ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει ἐρέυνης ἐπιμελοῦς καὶ συστηματικῆς κατεδείχθη κατὰ τρόπον ἀντικειμενικὸν ὅτι ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος τοῦ Πausανίου ἔχουν μὲν ὀρισμένους ἐπιρροάς, ἀποτελοῦν ὁμως προσωπικὴν του δημιουργίαν, ἡ ὅποια ἀσχέτως πρὸς τὰς προτιμήσεις ἡμῶν τῶν νεωτέρων, ἀνταπεκρίθη εἰς τὰς αἰσθητικὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς του.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

BYZANTINO — SICULA II, (**Miscellanea di scritti in Memoria di Giuseppe Rossi - Taibbi**) [Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neocellenici - Quaderni 8] Palermo 1975, σελ. XVIII + 538.

Ὅπως καὶ εἰς τὸν τίτλον δηλοῦται, τὸ παρὸν ἔργον ἀποτελεῖ τὸν ὄγδοον τόμον τῆς σειρᾶς τῆς ἐπονομαζομένης Quaderni τοῦ Σικελικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, τοῦ λειτουργοῦντος ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην διεύθυνσιν τοῦ μεγάλου φιλέλληνο καὶ ἐξαιρέτου ἑλληνιστοῦ κυρίου Bruno Lavagnini, ἀφιερῶται δὲ εἰς τὴν μνήμην τοῦ προῶρος ἀποθανόντος πολυκλαύστου μαθητοῦ αὐτοῦ καὶ στενοῦ συνεργάτου Giuseppe Rossi - Taibbi.

Εἰς τὸν τιμητικὸν πίνακα ἀναγράφονται ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ὀνόματα ἐπιστημόνων